

MATTI TANELI

Kristinuskon moninaisuuden rikkaus

Heikki Räisänen, *The Rise of Christian Beliefs. The Thought World of Early Christians*. Fortress Press, Minneapolis 2010. 479 s.

Emeritusakatemiaprofessori Heikki Räisänen on yksi merkittävimmistä suomalaisista teologeista, joka kuuluu kiistatta varhaisen kristinuskon tutkijoiden kansainvälisiin kärkinimiin. Hän toimi vuodesta 1975 vuoteen 2006 Helsingin yliopiston Uuden testamentin eksegetiikan professorina. Räisänen on myös Edinburghin ja Uppsalan yliopistojen kunniatohtori, jonka eksegeettisestä tutkimustyöstä on julkaistu kirja ja lukuisia artikkeleita. *The Rise of Christian Beliefs* on hänen pääteoksena, joka kokoaa yhteen vuosikymmenten tutkimustyön keskeiset saavutukset. Kirja on systemaattinen ja yksityiskohtainen tutkimus varhaiskristillisten uskomusten ja ajatusten synnystä. Räisänen tutkimus on eksegeettinen, mutta siinä on myös aimo annos uskontotieteellistä ydinainesta, joka auttaa ymmärtämään kristinuskoa sen syntykontekstissaan.

Jeesus-liikkeen identiteetin muotoutuminen

Kirjan ensimmäinen osa analysoi kristinuskon juuria ja lähtökohtia. Kirjoittaja esittelee keskeisiä henkilöitä, tapahtumia ja lähteitä. Ensimmäisen osan kolme johdattelua lukua on tarkoitettu ennen muuta niille, jotka eivät ole syvällisesti perehtyneet kristinuskon varhaisten vaiheiden tutkimukseen. Näissä luvuissa käsitellään muun muassa sitä, millaiset yhteydet Jeesus-liikkeellä oli juutalaisuuteen ja kreikkalais-roomalaisen kulttuurin ajattelumaailmaan, uskontoon ja filosofiaan sekä ketkä olivat liikkeen keskeisiä toimijoita.

Vauhti kiihtyy kirjan toisessa osassa, jossa tarkastellaan kristin-

uskon peruskysymyksiä ja niihin liittyviä ratkaisumahdollisuuksia. Räisänen luo monipuolisesta aineistostaan eloisan ja tarkasti dokumentoidun kuvan varhaisten kristittyjen ajatuksista, vaiheista ja kiistoista. Näillä tapahtumilla on myös kiintoisia yhtymäkohtia myöhempään kristilliseen, ei-kristilliseen teologiseen ja filosofiseen keskusteluun. ”Mitä tapahtuu ihmiselle kuoleman jälkeen?”, ”Millaisia erilaisia teitä on pelatukseen?”, ”Oliko Jeesus ihminen vai tosi Jumala vai sekä että?” sekä ”Miten ja millaiseksi kristillinen identiteetti muodostui ja miten se erottautui juutalaisuudesta?” ovat esimerkkejä niistä monista kysymyksistä, jotka vaativat selvitystä, jotta kristinuskoa voidaan ymmärtää.

Räisänen polemisoi yksioikoisia käsityksiä kristinuskosta. Monista kristinuskon keskeisistä asioista oli jo alusta lähtien lukuisia erilaisia tulkintoja. Toiset pitivät Jeesusta enemmän henkisenä kuin fyysisenä hahmona. Monet odottivat hänen pikaista tulemistaan, mutta joutuivat pettymään. Pettikö Jeesus lupauksillaan kannattajansa? Ensimmäisille kristityille taivasten valtakunta ei välttämättä ollut tuonpuoleinen, transsendentti todellisuus, vaan monet Jeesuksen seuraajat uskoivat, että pelastus tapahtuu maanpäälliseen, paratiisinomaiseen maailmaan. Konkreettisen Jumalan valtakunnan tulemisen odotus hävisi vasta neljännellä vuosisadalla. Kun kirkon asema muuttui radikaalisti, ei ollut enää (kirkko)poliittista tarvetta konkretian vaateelle. Länsimaiden suurimman kirkkoisän Aurelius Augustinuksen (354–430 jaa.) aikana kristillinen kirkko hylkäsi opin milleniumista, tuhatvuotisesta maan-

päällisestä valtakunnasta. Jumalan valtakunnan henkistymis- tai hengellistymisprosessi oli havaittavissa jo Paavalin kirjeissä, vaikka niissä tästä huolimatta vielä korostui maallisen valtakunnan odotus. Mutta sekä maalliset että hengelliset tulkinnat ovat säilyneet näihin päiviin saakka, ja molempia tulkintoja voidaan perustella varhaisen kristinuskon näkemyksillä.

Jeesus, Paavali, Augustinus ja pyhä kolminaisuus

Augustinus löysi todistuksen peritai alkusyntytiopilleen (*peccatum originale*) muun muassa Vanhan testamentin Psalmeista (Ps. 51) ja Jobin kirjasta. Hän kuitenkin omaksui sen ennen muuta Paavalin Roomalaiskirjeessä (Room. 5:12) esittämän näemyksen perusteella. Voidaan syystä väittää, että ennen Augustinusta vaikuttaneella varhaisella kristillisyydellä oli paljon nykyistä enemmän yhtäläisyyksiä juutalaisuuden ja jopa myöhemmin syntyneen islamin(!) kanssa.

Miksi oppineet voivat tulkita kristinuskon keskeisiä oppeja kovin eri tavoin? Tähän on syynä ennen muuta se, että varhainen Jeesus-liike ei ollut yhtenäinen. Sitä yhdisti kuitenkin Jeesuksen persoona, vaikka hänestäkin esitettiin monia erilaisia tulkintoja. Mutta voidaanko kristinuskoa sittenkään pitää ”vain” Jeesuksen ja hänen seuraajiensa luovana tulkintana juutalaisuudesta?

Jeesus Nasaretilaisen elämänu-rassa erilaiset sosiaaliset roolit kietoutuivat toisiinsa. Hän oli tietoinen kutsumuksestaan, joka usein yhdistetään Johannes Kastajalta saatuun kasteeseen. Tärkeintä oli kuitenkin

hänen julistuksensa Jumalan valtakunnasta ja sen tuloon valmistautumisesta. Jeesus ei itse kirjoittanut mitään, mutta hänestä on kirjoitettu valtavasti. Saulus Tarsolainen eli Paavali kirjoitti paljon hänestä. Paavali oli myös alun perin juutalainen uskonnollisen lain opettaja eli rabbi. Hänestä tuli kristitty, kun ylönoussut Jeesus Kristus ilmestyi hänelle.

Damaskoksen tiellä

Räisänen analysoi yksityiskohtaisesti sekä Jeesuksen että Paavalin rooleja ja opetuksia juutalaisessa kehyksessä. Hän tutkii myös sitä, miten heidän toimiansa suhtauduttiin senaikaisen uskonnollisen juutalaisen eliitin ja kansan keskuudessa. Paavalin merkitystä kristinuskon muotoutumisessa on liioiteltu. Hän oli kieltämättä tärkeä teologi, joka tulkitsi oivallisesti Vanhaa testamenttia, Jeesuksen puheita ja muuta lähdeaineistoa, mutta varhaisen kristinuskon todellisuus oli monisäikeisempi kuin Paavali esittää. Hän oli vain yksi tärkeistä kristillisen uskon rakentajista. Paavali osoitti merkittävät kykynsä käsitellessään sekä juutalaisessa että ei-juutalaisessa kontekstissa lain ja evankeliumin suhdetta. Juutalaisille puhuessaan hän ei mitenkään voinut olla korostamatta Tooran eli juutalaisen uskonnollisen lain merkitystä, vaikka toisaalla hän kuitenkin väittää, että evankeliumi vapauttaa lain taakasta. Paavali oli hyvä teologi ja myös taitava (uskonto)poliitikko.

Räisänen toteaa, että vaikka monet teologit pitävät kolminaisuusoppia ja Jeesuksen ruumiillistumista luovuttamattomina kristinuskon käsitteinä, niin tavalliset kristityt

ovat usein hämmentyneitä niiden suhteen. Viimeisen neljännesvuosisadan aikana jälkimmäisten näkemykset ovat kuitenkin lisääntyneet sekä uskontojen välisissä dialogeissa että joidenkin kristittyjen teologien kirjoituksissa. Räisänen tulkintaa kolminaisuusopista saatetaan pitää hieman vieraana, mutta hän perustaa näkemyksensä Raamatun ja apokryfikirjojen moninaiisiin (lähde)-aineistoihin, joissa kolminaisuusoppia ei sinänsä mainita. Se on vasta myöhempää kristillisen perinteen ”rekonstruktioita”. Tässä kohdin, kuten paikoin muualla tekstissä, hän hieman yllättäen tekee eksegeettisessä tutkimuksessaan dogmatiikkaan eli uskonoppiin liittyviä tulkintoja. Mutta toisaalta voidaan sanoa, että itse aineistossa jo ilmenee näitä opillisia tulkintoja.

Räisänen puhuu myös erittäin kiinnostavasti – ja varmaan monien kristittyjen mukaan kiistanalaisesti – Pyhästä Hengestä ja sen merkityksestä sekä juutalaisessa että kreikkalaisessa traditiossa. Raamatussa sitä käytetään sekä heprean kielen feminiinisessä (*ruah*) että kreikan kielen neutri-muodossa (*pneuma*). Alkuaan henki, *pneuma*, tarkoittaa selkeästi persoonatonta voimaa, toisinaan se ymmärrettiin taas esimerkiksi ”henkiruumiiksi” (ks. 1. Kor. 15:44, 46). Pyhää Henkeä on joissakin kirjallisissa lähteissä pidetty Jumalan Viisautena tai *Logoksena* eli Sanana, ja näin se on voitu helposti sekoittaa Kristukseen (ks. Joh.1:1). Toisinaan on ajateltu, että Pyhä Henki on Jeesusta lähempänä Jumalaa ja siis Jeesuksen yläpuolella arvoasteikossa. Neitsyt Maria, Jeesuksen äiti, on monissa katolisissa hurskausmuodoissa tosiasiaa jopa ottanut juma-

lallisessa kolminaisuudessa Jeesuksen paikan.

Kristinuskon – ”päättämätön tarina”

Jeesus-liikkeen traditio uudistuu jatkuvasti. Siihen läheisesti liittyvä eskatologia eli lopunajan odotus, hengellisesti tai maallisesti tulkittuna, on päättämätön prosessi. Sekä kielteiset että myönteiset elämäkokemukset uudistavat elämää ja luovat toivoa tulevaisuudesta. Uudet kriisit voivat aktualisoida yhä konkreettisempia odotuksia, jotka taas toteutuessaan voivat aikaansaada tuonpuoleisuuteen suuntautuvia hartaita toivomuksia, ja niin edelleen. Jokainen, joka pyrkii selvittämään, mistä kristinuskossa on kysymys, törmää sen moninaiisiin ilmenemismuotoihin. Yhtäältä kristinuskon monet muodot ovat avoimia kritiikille, toisaalta varhaisen kristinuskon moninaisuus kannustaa uusiin luoviin tulkintoihin ja tradition rakentaviin sovelutuksiin. Kristinuskon dynaamisuus saattaa olla yksi sen tärkeimmistä voimavaroista, jonka takia se säilyttää elinvoimaisuutensa tulevaisuudessa.

Räisänen kirjan teksti todella innostaa lukijansa monipuoliseen teologiseen ja uskontotieteelliseen dialogiin. Valtavasta lähdeaineistostaan hän on luonut suurenmoisen teoksen, joka on merkkipaalu varhaiskristillisen teologian tutkimuksessa. Se sopii hyvin niin uskovaisen kuin uskonnottoman ihmisen luettavaksi.